

насильства руйнує базове відчуття безпеки, знижує самооцінку, порушує соціальні навички та призводить до емоційної нестабільності, що обмежує здатність дитини до повноцінної соціальної інтеграції.

Перспективами подальших досліджень є розробка ефективних корекційно-реабілітаційних програм для дітей, які зазнали насильства в сім'ї, а також визначення конкретних методів діагностування рівня емоційного та соціального розвитку дітей дошкільного віку з метою своєчасного виявлення ознак впливу насильства та запобігання його негативним наслідкам у подальшому житті.

Список використаних джерел

1. Казміренко В. О. Вияви домашнього насилля над дітьми. *Юридична психологія*. 2017. № 1 (20). С. 78–90. URL: <https://psychped.naiu.kiev.ua/index.php/psychped/article/view/419>.
2. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7 груд. 2017 р. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.
3. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квіт. 2001 р. № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>.
4. Про схвалення Концепції Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2023 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 жовт. 2018 р. № 728-р. Офіційний вісник України. 2018. № 82. С. 74. Ст. 2726
5. Терещенко Л.А., Карабаєва І.І. Психологічні особливості емоційної сфери дітей дошкільного віку Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Київ, Том 10. *Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія*. Випуск 33. 2019. С. 214 – 234.
6. Федорова М. А. Особливості емоційного розвитку сучасних дітей в аспекті становлення міжособистісних взаємин. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2020 Вип. 1 (46). С. 133–137. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/31799/1/5.PDF>

УДК 159.922.73-053.4

Фурса В.В.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка
Науковий керівник – к.псих. наук., доц. **Пасічніченко А.В.**

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ СТРАХІВ ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З РІЗНИМ РІВНЕМ ТРИВОЖНОСТІ

Анотація. Стаття присвячена вивченню психологічних особливостей переживання страхів дітьми дошкільного віку з різним рівнем тривожності. Доведено, що у дошкільному віці наявність страхів корелює з рівнем тривожності, а саме дошкільникам з високим рівнем тривожності притаманна наявність високого рівня прояву страхів.

Ключові слова: афективна сфера, емоційний стан, страхи, дитячі страхи, тривожність, дошкільний вік.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Військові дії в Україні, а також зумовлені цим соціально-економічні зміни, на жаль, не сприяють становленню здорової дитячої особистості, натомість породжуючи негативні

емоції — страх, тривогу та розгубленість. Постійно перебуваючи у ситуації соціальної нестабільності, сучасні діти зазнають впливу несприятливих чинників, які здатні не лише загальмувати розвиток їхніх потенційних можливостей, але й перешкоджати становленню емоційно-вольової сфери і процесу особистісного зростання у цілому. Крім того, психологи та педагоги відзначають зростання кількості дітей з різноманітними страхами, тривожністю та підвищеною збудливістю, а тому не випадково, що проблемі страху сьогодні приділяється значна увага.

Аналіз останніх досліджень. Проблему дитячих страхів розглядала значна кількість науковців у різних аспектах. Так, значний інтерес становлять дослідження форм та функцій страхів (В. Андрусенко, М. Мовчан, Л. Райчук, М. Савіна); вікових особливостей прояву страхів (Н. Карпенко, Н. Максимова, К. Мілютіна); зв'язку страху із появою негативних емоцій (О. Запорожець, К. Ізард, Ч. Спілбергер). Серед сучасних українських психологів та педагогів проблемою дитячих страхів займалися Л. Бобро, С. Заболоцька, Т. Киричук, О. Кононко, Ж. Маценко, О. Медведєв, Л. Олійник, Т. Піроженко, Н. Пов'якель, Л. Райчук, О. Ригель, А. Теплюк, Н. Трофаїла та ін.

Попри те, що проблему дитячих страхів можна вважати досить добре вивченою, цей феномен не втрачає значущості у зв'язку з кардинальними змінами в суспільно-політичному та економічному житті нашої країни. Пов'язані з цим тривоги, емоційна нестійкість, підвищена занепокоєність, невпевненість, прояви яких можуть проявлятися уже в перші роки життя, здатні деформувати хід соціального та емоційного розвитку особистості упродовж усього дитинства. У цьому контексті посилюється актуальність порушеної проблеми та виникає потреба більш детального її вивчення.

Мета дослідження – вивчити психологічні особливості переживання страхів дітьми дошкільного віку з різним рівнем тривожності.

Виклад основного матеріалу. Здебільшого під поняттям «страх» фахівці розуміють афективний, негативний емоційний стан людини, пов'язаний із вираженням проявом астенічних почуттів (тривоги, занепокоєння тощо) у ситуаціях загрози її біологічному або соціальному існуванню, який спрямований на джерело дійсної або ж уявної небезпеки [7; 9].

Страх відіграє позитивну роль у житті дитини, адже він орієнтує її у складних умовах, мобілізує зусилля для здійснення активних дій, підвищує здатність до прийняття негайних рішень. Страх виконує ще й такі важливі функції, як мотиваційна (спонукально-дієва), захисна (сигнально-оціночна), адаптаційна, суспільно-контролююча, культурна, пізнавальна, виховна й онтологічна [6].

Динаміка змін у перебігу дитячих страхів засвідчує, що у дошкільників з віком формується довільність поведінки, розвивається й удосконалюється емоційно-вольова сфера. Крім того, у дошкільному періоді розвиваються саморегуляція та самоконтроль, а отже, дитина стає здатною стримувати власні дії, емоції та поведінку. Все це створює підґрунтя для того, щоб дошкільник ставав більш витривалим та стійким у ситуаціях, які викликають страх [6; 8].

Ставлення до страхів у дітей може змінюватися з віком. Так, уміння долати страх має тісний зв'язок із розвитком самосвідомості та емоційно-вольової сфери дитини у старшому дошкільному віці, оскільки виокремлюючи себе серед інших, дитина має змогу усвідомлювати власні особливості, особистісні якості, а також адекватно оцінювати свої можливості у подоланні страхів, перешкод і труднощів, які виникають у її житті [4].

Науковий інтерес становить емпіричне вивчення психологічних особливостей переживання страхів у дошкільному віці. Для цього була використана комплексна методика, до якої увійшли:

1. Тест «Червоний будинок, чорний будинок» (в описі А. Дьоміної), який дозволяє цілеспрямовано діагностувати кількість і види страхів, що присутні у свідомості дитини [5].

2. Методика «Намалюй свій страх» (в описі М. Лемак і В. Петрище), яка дозволяє здійснити якісну діагностику афективної сфери дитини, зокрема домінування тих чи інших страхів, особливості їх впливу на свідомість [1].

3. Методика «Вибери потрібне обличчя» (за Р. Теммла, М. Доркі та В. Амен), яка виявляє рівень тривожності дитини [2].

Дослідження проводилось протягом 2023-2024 років на базі Полтавського спеціалізованого навчально-виховного комплексу № 86 Полтавської міської ради Полтавської області. Дослідженням було охоплено 68 дітей дошкільного віку. Віковий діапазон опитаних дітей складав 3,5-6 років.

Аналіз видів страхів досліджуваних дошкільників свідчить, що медичні страхи у більшості дітей проявляються на високому рівні (59 %), далі — на середньому (25 %) і на низькому (16 %). Це є показником того, що страх лікарів, уколів, хвороб та болю загалом є виражений досить високою мірою у досліджуваних дітей дошкільного віку. Страхи, пов'язані із заподіянням фізичної шкоди, виражені у більшості дітей на високому рівні (41 %), далі — на середньому (32 %) і на низькому (26 %). Це є свідченням того, що страх перед усім тим, що може заподіяти дитині фізичну шкоду, а саме транспортом, несподіваними звуками, пожежами, війнами, стихіями тощо у цілому є досить яскраво вираженим серед досліджуваного контингенту.

Страх власної смерті серед досліджуваних дітей дошкільного віку виражений переважно на низькому рівні (47 %), потім на середньому (32 %) і найменше — на високому рівні (21 %). Така картина говорить про те, що страх смерті притаманний лише п'ятій частині опитаних, а решті дітей він практично невластивий. Боязнь тварин серед досліджуваних дошкільників виражена здебільшого на низькому рівні (50 %), потім на середньому (26 %) і найменше — на високому рівні (24 %). Це свідчить, що страх перед тваринами таким дітям майже не притаманний, оскільки яскраво його виявили приблизно чверть опитаних, а половина дітей продемонструвала низький рівень прояву цієї боязні.

Страх казкових персонажів у більшості дітей проявляються на середньому рівні (57 %), далі — на низькому (29 %) і на високому (13 %). Це є свідченням того, що страх перед казковими персонажами опитаним дітям

майже не притаманний, проявляється середніми показниками. Страх темряви і кошмарних снів серед досліджуваних дітей дошкільного віку виражений переважно на низькому рівні (41 %), потім на високому (32 %) і найменше — на середньому рівні (26 %). Така картина говорить, що більшість дітей не бояться темряви та нічних жахів, проте близько третини дошкільників усе ж відчують яскраво виражений страх перед ними.

Соціально-опосередковані страхи у дошкільників проявляються на середньому рівні (38 %), далі — на низькому (35 %) і на високому (26 %). Така картина говорить про те, що страх людей, дітей, покарань, запізнь, самотності тощо, що належать до соціально-опосередкованих страхів, переважній частині дітей дошкільного віку непритаманні, тоді як близько чверті опитаних демонструють яскраво виражену боязнь цих чинників. Просторові страхи серед досліджуваних дошкільників виражені здебільшого на низькому рівні (39 %), потім на середньому (32 %) і найменше — на високому рівні (28 %). Це є свідченням того, що боязнь висоти, глибини, замкнутих просторів тощо є не досить вираженою серед дітей дошкільного віку, які взяли участь у дослідженні, оскільки високий рівень прояву цього виду страху продемонстрували менше третини дошкільників.

Отже, у дошкільників найбільш яскраво вираженими страхами є медичні, страх фізичної шкоди та страх темряви і кошмарних снів. Найменш вираженими є страх власної смерті та боязнь тварин.

Аналіз особливостей афективної сфери дітей дошкільного віку свідчить, що серед опитаних дітей дошкільного віку переважна більшість демонструють середній рівень прояву страхів (42 %), тоді як низький і високий проявляються здебільшого на одному рівні — по 29 % відповідно. Така картина є свідченням того, що більшість дітей демонструють товариськість, адекватну самооцінку та впевненість в собі. При цьому близько третини дошкільників проявляють у поведінці нерішучість, невпевненість у собі, недовірливість до оточуючих, низьку самооцінку і навіть присутність агресії і підозрілості. Така ж кількість дошкільників демонструють у поведінці достатню впевненість в собі, товариськість та переважання підвищеного настрою.

Отже, більшості дітей дошкільного віку притаманний середній рівень прояву страху.

Аналіз стану емоційного розвитку дітей свідчить, що більшість дітей дошкільного віку (40 %) мають середній рівень тривожності. Можемо говорити про задоволеність спілкуванням цих дітей з дорослими, передусім з батьками і з однолітками, у більшості ситуацій, тобто в цілому загальний рівень тривожності серед таких дітей можна вважати нормальним. Дещо менша кількість досліджуваних (37 %) мають низький рівень тривожності. Це означає, що такі діти комфортно себе почувають у ситуаціях, пов'язаних зі спілкуванням з однолітками чи старшими, мають адекватну самооцінку, не мають проблем у міжособистісній взаємодії. Високий рівень тривожності мають 23 % досліджуваних дітей дошкільного віку. Ці досліджувані схильні сприймати загрозу власній самооцінці і життєдіяльності та реагувати вираженим станом тривожності.

Отже, можемо зробити висновок про переважання середнього рівня тривожності у групі досліджуваних дітей дошкільного віку.

Для здійснення порівняльного аналізу особливостей переживання страхів дітьми дошкільного віку з різним рівнем тривожності порівнювалися результати дослідження за усіма методиками. Для встановлення наявності чи відсутності зв'язку між змінними був використаний r_s критерій Спірмена [3].

Були виявлені показники, що свідчать про:

- позитивну лінійну кореляцію ($p \leq 0,05$) між показниками рівня тривожності та рівнем переживання страхів (0,414);
- позитивну лінійну кореляцію ($p \leq 0,05$) між показниками медичних страхів та рівня тривожності (0,462), а також страхів, пов'язаних із заподіянням фізичної шкоди, та рівня тривожності (0,388);

Можемо говорити про те, що чим вищий рівень прояву тривожності демонструють дошкільники, тим імовірніший у них високий рівень прояву страхів. Крім того, чим вищий рівень тривожності у дошкільників, тим більше вони схильні до прояву страху перед лікарями, уколами, хворобами та болем загалом, а також перед тим, що може заподіяти фізичну шкоду, наприклад, транспортом, несподіваними звуками, пожежами, війнами, стихіями тощо. Водночас, чим більше медичних страхів та страхів, пов'язаних із заподіянням фізичної шкоди, виявляють діти дошкільного віку, тим до вищого рівня тривожності вони схильні.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, за результатами проведення емпіричного дослідження можна говорити про те, що у дошкільному віці наявність страхів корелює з рівнем тривожності, а саме дошкільникам з високим рівнем тривожності притаманна наявність високого рівня прояву страхів.

Досліджувана проблема не вичерпується результатами нашого дослідження і потребує розробки та подальшої апробації корекційно-розвивальної програми, деталізованої розробки ефективних методів діагностики рівня наявних страхів та підвищеної тривожності дітей дошкільного віку.

Список використаних джерел

1. Лемак М.В., Петрище В.Ю. Психологу для роботи: діагностичні методики. Ужгород: Видавництво Олександра Гаркуші, 2012. С. 32-38.
2. Методика «Вибери потрібне обличчя» (за Р. Теммл, М. Доркі та В. Амен). URL: <https://vseosvita.ua/library/test-trevoznosti-rtemml-mdorki-vamen-456538.html> (дата звернення: 14.02.2024 р.)
3. Моргун В.Ф., Тітов І.Г. Основи психологічної діагностики: навчальний посібник [для студентів вищих навчальних закладів]. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2009. 464 с.
4. Райчук Л. Дитячі страхи. Діагностика та корекція. *Бібліотека «Шкільного світу». Психолог. Бібліотека.* 2014. № 4. С. 3-120.
5. Тест «Червоний будинок, чорний будинок» (в описі А. Дьоміної). URL: <https://www.annadomina.com/metodika-na-viyavlennya-dityachix-straxiv-o-i-zaxarova-i-m-ranfilova/> (дата звернення: 14.01.2024 р.)
6. Якубовська Н. Профілактика дитячих страхів. *Психолог. Шкільний світ : всеукр. газ.* 2010. № 43. С. 14-16.
7. Izard C.E. The Psychology of Emotions. New York: Plenum, 1991. 472 p.

8. Ranschburg J., Popper P. Személyiségünk titkai. Saxum Könyvkiadó. 2012. 268 s.
9. Spielberger C.D. Theory and research on anxiety. Anxiety and behavior. New York: Academic press, 1966. 430 p.

УДК 373.2.015.3:[373.2.016+373.3.016]:51

Шутова А.В.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г.Короленка

Науковий керівник –к.п.н., доц. Вільхова О. Г.

ПРОБЛЕМА НАСТУПНОСТІ У ПРОЦЕСІ ЛОГІКО-МАТЕМАТИЧНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО І МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Стаття присвячена актуальній проблемі забезпечення безперервності та плавності переходу дітей від дошкільної до початкової освіти в контексті розвитку їхніх логіко-математичних здібностей. Автор аналізує основні чинники, що впливають на формування математичних уявлень у дітей дошкільного віку, та визначає ключові моменти, які потребують особливої уваги з боку педагогів.

Ключові слова: наступність, логіко-математичний розвиток, дошкільна освіта, початкова школа, математичні уявлення, педагогічні технології.

Постановка проблеми. Наступність у процесі логіко-математичного розвитку дітей дошкільного та молодшого шкільного віку є важливим аспектом освітнього процесу, який забезпечує плавний перехід від однієї вікової категорії до іншої. Проблема полягає в тому, що відсутність належної наступності може призвести до труднощів у засвоєнні нових знань, розвитку математичного мислення та формування логічних навичок у дітей. Сучасним учителям шкіл та вихователям необхідно розробляти та використовувати ефективні методики, що забезпечують поступове оволодіння дітьми необхідними сенсорно-пізнавальними та логіко-математичними компетентностями, враховуючи індивідуальні потреби кожного вихованця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній педагогічній науці та психології активно вивчається проблема наступності у розвитку логіко-математичних навичок. Дослідники, такі як Д. Ельконін, В. Давидов, О. Савченко, Л. Васильєва, Г. Костюк наголошують на важливості забезпечення єдності між дошкільною та початковою ланкою освіти, особливо в контексті математичних знань [1; 3; 6]. У працях К. Журавльової зазначається, що ефективне засвоєння математичних понять у початковій школі можливе лише за умови належного підґрунтя, яке закладається в дошкільному віці. Проте, дослідження науковців також вказують на наявність значних труднощів у реалізації такої наступності, що вимагає розробки нових педагогічних підходів.

Метою статті є аналіз основних проблем наступності у процесі логіко-математичного розвитку дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, виявлення ефективних методів та підходів до забезпечення безперервності у формуванні математичних знань і умінь.